

УДК 37(477)(09)+6(07)

Валентина Кушнір

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ ПРОФІЛІЗАЦІЇ ШКІЛЬНИЦТВА В ПЕРІОД УНР

Історико-педагогічних знань про вітчизняну школу періоду українських національних змагань (1917–1920 рр.) накопичено небагато. Проблеми середньої освіти в заявлений період розглядалися в контексті пошуків вченими, педагогами, громадськими діячами основних напрямів створення проекту нової української школи. Розвідки Г. Іваниці, С. Постернак, С. Сірополка та ін. торкалися висвітлення стану середньої освіти в окреслений період.

Серед сучасних дослідників вивчення освітньої політики періоду визвольних змагань набуло певного поширення. Цей період досліджували О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, О. В. Бунчук, Н. Ю. Ротар, Ю. В. Телячий та ін. Особливу цінність для нашого дослідження становить праця професора Л. Д. Березівської «Державна політика щодо диференціації організації і змісту шкільної освіти (1917–1920)» в якій досліджено використання диференційованого підходу у навчально-виховному процесі в історії заявленого періоду [1].

Проте, історіографічний огляд проблеми засвідчив, що переважна більшість наукових розвідок стосується загалом реформування вітчизняної загальної середньої освіти у досліджуваний період. Спеціальних досліджень, присвячених аналізу профільного навчання в історії вітчизняної школи заявленого періоду немає.

Мета нашої статті – охарактеризувати шляхи впровадження профільного навчання в українське шкільництво в період Центральної Ради та Гетьманату.

У перші післяреволюційні роки реальні зміни в організації та змісті шкільництва в Україні відбувалися дуже повільно. Основними причинами цього були скрутне матеріальне становище шкіл, відсутність єдиної узгодженої моделі системи освіти, консервативно проросійська позиція значної частини педагогічного складу існуючих шкіл та складна економічна і політична ситуація в країні. І якщо краща динаміка змін прослідковувалася в початковій школі, то в середній – все частіше спостерігалися гальмівні процеси перемін.

Тому шлях відкриття нових українських середніх шкіл за змістом та формою, на той час для українських діячів здавався простішим. У навчальну програму створених українських гімназій та реальних шкіл вводилися українознавчі предмети: українська література, історія, географія та поступово впроваджувалася українська мова викладання.

Основна ініціатива відкриття українських середніх шкіл належала національно свідомій громадськості. Відтак реорганізація навчальних програм у дусі національного виховання швидше відбувалася у новостворених українських школах. Вони створювалися за зразком існуючих класичних гімназій та реальних середніх шкіл. У класичній гімназії більша увага приділялася гуманітарним наукам, вивченню стародавньої мови, у реальній школі – природознавчим наукам. Навчання було спільним для хлопців та дівчат. Планувалося, що випускники двох типів середніх шкіл матимуть однакові права вступу у вищі навчальні заклади.

Станом на початок 1917–1918 навчальний рік в Україні було відкрито 53 середні школи. Зокрема на Полтавщині – 16 гімназій та 1 реальна школа, на Київщині – 18 гімназій, на Поділлі – 5 гімназій та 1 реальна школа, на Чернігівщині – 1 гімназія, на Катеринославщині – 2, на Херсонщині – 5, на Волині – 2. По одній гімназії було відкрито в Харкові та Катеринославі [8].

Значно складніше приймали переміни існуючі різнотипні середні школи. Перші спроби ввести зміни у навчальні плани середніх шкіл відбулися при Генеральному Секретаріаті на чолі з І. М. Стешенком. Роботу над розробкою програм з окремих предметів та встановленні обсягу годин і переліку дисциплін, що мали викладатися в українських гімназіях здійснював відділ вищої та середньої освіти, який був створений при Генеральному Секретаріаті.

Свідоме українське громадянство розцінювало новий 1917–1918 навчальний рік як «початок нової школи на Україні». Багато сільських громад самостійно бралися до організації середніх шкіл та виділення для них приміщень. Однак учительство відчувало труднощі через відсутність програм у новій редакції як для нижчих, так і середніх шкіл. У зверненнях до Генерального Секретаріату освіти громадськість просила створити такі програми, які б поєднували навчання з трудовою підготовкою та готували учнів до життя та майбутньої праці [7, с. 1–4].

Одним із передових типів середньої спеціальної школи за імперських часів було комерційне училище, яке поряд із загальною середньою освітою надавало фахову підготовку. Під час Центральної Ради було зроблено спробу реорганізувати ці заклади. Зокрема у квітні 1918 року Міністерство народної освіти розробило законопроект про перетворення комерційних шкіл у загальноосвітню реальну школу. А для забезпечення потреб суспільства у випускниках із середньою торговельно-комерційною освітою створити фахові дво- чи трирічні курси на яких мали вчитися випускники гімназій.

Однак така пропозиція не була сприйнята суспільством. Зокрема директори комерційних шкіл Миколаївщини, Херсонщини та Одеси надіслали листи до Міністерства з проханням перегляду справи комерційної освіти та не дозволити одностороннього вирішення цієї проблеми. Своє прохання вони пояснювали наявністю чисельної кількості дітей, які

бажають отримати саме комерційну освіту [4].

Враховуючи думку директорів та засновників комерційних шкіл, Міністерство народної освіти гетьманського періоду зайняло менш категоричну позицію. На з'їзді професійної освіти 1–3 серпня 1918 року було розглянуто питання про законодавчу базу комерційної освіти, вироблення навчальних планів та штатне забезпечення в комерційних училищах [3, с. 2].

Міністерство народної освіти відмовилося від ліквідації комерційних училищ та розробило низку законопроектів, спрямованих на задоволення їх потреб. В липні 1918 року Департамент професійної освіти передав відділ комерційних шкіл до Департаменту середніх шкіл, що дозволило ретельніше контролювати вивчення загальноосвітніх предметів, зокрема українознавчих [5, с. 1].

Таким чином, комерційні училища залишили за собою статус середнього спеціального начального закладу. Навчальний план комерційних училищ періоду УНР був схожим на навчальний план цих закладів царського періоду. До нього входили загальноосвітні предмети (закон Божий, нові мови, історія, математика, географія та ін.), українознавчі (рідна мова, історія та географія України) та спеціальні (посилене вивчення математичних предметів, комерційна арифметика, комерційна кореспонденція, товарознавство). Низку українознавчих та спеціальні предмети вивчалися в старших класах.

За часів правління Павла Скоропадського шкільництво зазнало деяких змін. Як і Генеральний Секретаріат народної освіти, так і гетьманське міністерство освіти вважало за доцільніше засновувати нові українські гімназії, ніж українізувати російські.

6 вересня 1918 року уряд гетьмана П. Скоропадського прийняв закон про відкриття ще 50 державних середніх шкіл за програмою гімназій. Відповідно до закону, можливість навчатися у гімназіях та реальних школах надавалася випускникам вищих початкових шкіл. Водночас закон мав забезпечити більш рівномірне розміщення середніх українських шкіл на території України. В пояснювальній записці до закону наголошувалося, що справа відкриття українських середніх шкіл не повинна залежати лише від ініціативи місцевих громад, внаслідок чого такі губернії, як Харківщина, Херсонщина, Таврія, Холмщина та Волинь залишалися на той час без розгалуженої мережі українських гімназій та реальних шкіл [10, с. 1].

Середні навчальні заклади, які відкривалися за відповідним законом, були різних типів. З хроніки часопису «Вільна українська Школа» (червень, 1918 р.) дізнаємося, що Міністерство освіти внесло в Раду Міністрів законопроект про відкриття з першого липня 1918 року сорока українських гімназій та десяти українських реальних шкіл. По проекту відкриваються: 1 гімназія в складі трьох молодших класів, 2 – в складі чотирьох, 2 – в складі п'яти молодших класів, і 1 – повну восьми класову

гімназію в Харкові; 10 гімназій – в складі одного п'ятого класу по закону 28 квітня 1917 року, 10 гімназій – в складі п'ятого і шостого класів; 10 реальних шкіл – в складі п'ятого класу по закону 28 квітня 1917 року [9, с. 359].

За даними Міністерства народної освіти на вересень 1918 року було 52 українські середні державні школи. Більшість цих державних шкіл (54 %) відкрито по селах та містечках, а з числа останніх – 24 % відкрито по невеликих повітових містах, 22 % – по губерніяльних містах. Як бачимо, прагнення громадськості мати українську школу поступово реалізовувалися в життя [6, с. 69].

Утім, у більшості школах панували нестатки та злиденність. Свідченням цього є стаття Г. Іваниці «На порозі нової школи» (1918 р.), де він окреслив стан школи періоду Гетьманства. Автор зазначав, що не лише в селах а й в містах шкільні помешкання були у страшному стані. Багато шкіл взагалі не мали помешкань і проводили навчання «в другу, і навіть в третю чергу». Майже всі будинки потребували ремонту [2, с. 96]. Вчитель, описував далі Г. Іваниця, у жалюгідному стані, який змушений «боротися за кусень хліба». Жодні реформи школи йому не цікаві, «бо немає в що одягтися», а «дома безрадїсна картина голодної сім'ї». Торкаючись питань змісту існуючих навчальних програм, Г. Іваниця висловлював різку критику, вважаючи, що «давно їх потрібно змінити» [2, с. 96].

2–3 серпня 1918 року комісією в справі укладання розкладу української середньої школи за участю Ф. І. Альдингера, І. М. Балинського, С. Н. Гаєвського, О. К. Дорошкевича, А. С. Сінявського, М. В. Сімашкевича, П. І. Холодного, П. Р. Тимошка і О. М. Щербини було ухвалено розклад годин «для всіх цілих (1–8 класи) і для старших (5–8 класи) класичних українських гімназій та для старших реальних шкіл на Україні».

Аналіз архівних матеріалів переліку предметів та сітки годин середньої школи, запропонованих комісією, дозволяє стверджувати, що поступові зміни, які вносилися у навчальні плани мали схожість з ігнат'євськими програмами середньої школи 1915–1916 років. Зокрема, програми були розраховані на восьмирічну українську середню школу (4+4). Перших чотири роки – вища початкова школа в якій передбачалося викладання сталих обов'язкових предметів, і наступні чотири роки – середня школа, яка розділялася на відділи.

Аналіз навчальних планів старших класів класичного та реального відділу дозволяє стверджувати про незначні відмінності між ними. На цих відділах передбачалося вивчення як предметів гуманітарного циклу, так і природознавчого. Вивчення латині мало відрізнити класичне відділення від реального.

Курс української гімназії філологічного відділу відрізнявся від класичного відділу тим, що передбачав вивчення окрім латині, ще і грецької мови (10 год.). На вивчення іноземної мови планувалося (31 год.) (для порівняння: на класичному відділі – 24 год., на реальному – 19 год.).

Значно менше виділялося годин на вивчення географії, фізики та природознавства.

Примітно, що навчальний план філологічного відділу значно різнився. На цьому відділі основний ухил робився на філологічні предмети, де передбачалося вивчення поряд із рідною та російською мовами однієї іноземної мови та двох стародавніх. Однак вивчення природознавчих предметів не виключалося, хоча значно врізалось в кількості годин.

У період Центральної Ради та Гетьманату значних концептуальних змін українське шкільництво не зазнало. Однак перемирін зазнали навчальні плани середньої школи. Зокрема законодавчо було затверджено обов'язковість включення в курс всіх середніх шкіл українознавчих предметів. В період Гетьманату загальна середня школа розглядалася восьмикласною (4+4), старші класи якої розділялися за профілями: класичний, реальний, філологічний. Отже, у старших класах середньої школи передбачалося профільне навчання, яке мало сприяти врахуванню інтересів, здібностей та майбутніх планів молоді.

Подальші розвідки у даному напрямі пов'язані з дослідженням впровадження профільного навчання у вітчизняній школі радянського періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Д. Диференціація навчання як форма індивідуального підходу до дитини у працях українських педагогів (1917–1919) / Лариса Березівська // Рідна шк. – 2011. – № 8/9. – С. 75–80
2. Іваниця Г. На порозіновоїшколи // ВільнаУкраїнська Школа 1918–1919. – № 8–9. – С. 92–99.
3. Матеріали з'їзду професійної освіти 1–3 серпня 1918 року // ЦДАВО України Ф. 2201. Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 2
4. Матеріали про комерційну освіту й навчально-виховну частину (1918 р.). // ЦДАВО України Ф. 2201. Оп. 1. – Спр. 455. – Арк. 1–2, 7, 34.
5. Накази по департаменті Міністерства освіти 1918 р. // ЦДАВО України Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 89. – Арк. 1.
6. Пояснювальна записка до законопроекту про асигнування Міністерству Народної освіти 490.000 грн. на рахунок кошторису 1919 року Ф. 2582, Оп. 1, Спр. 11, Арк. 69.
7. Статут Українського Товариства шкільної освіти // ЦДАВО м. Київ – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 1–4 зв.
8. Статистичні відомості про кількість і стан середніх шкіл на Україні і в окремих місцевостях // Ф. 2582 оп. 1 Спр. 127.
9. Хроніка // Вільна Українська Школа 1918. – № 10. – С. 357–362. – с. 359.
10. Циркуляр Міністерства образования об открытии государственных средних школ // ЦДІА України. – Ф. 707, Оп. 313. – Спр. 2. – Арк. 1.